

U opsežnoj bibliografiji autor navodi radove iz primijenjene lingvistike koji su uglavnom objavljeni sedamdesetih godina, te odražavaju najnovija dostignuća teorije i prakse.

Na kraju knjige nalazi se indeks osnovne terminologije upotrijebljene u radu.

Korisnost toga rada ne vidimo u njegovoj dosljednoj primjeni, već ga smatramo vrlo korisnom referentnom knjigom u kojoj je moguće naći odgovore na mnoga pitanja koja se javljaju pri izradi nastavnih programa. Knjiga je izvor dobrih ideja i pokušaj da se izradi programa pristupi upotrebom objektivnih kriterija određivanja njihovih sadržaja.

Olja Perić

Alfonso Traina — Giorgio Bernardi Perini: PROPEDEUTICA AL LATINO UNIVERSITARIO
Bologna, 1977, Pàtron editore, 415 str.

U zbirci *Testi e manuali per l'insegnamento universitario del latino*, koju uređuje A. Traina, a izdaje Pàtron u Bologni, od 1964. god. izašlo je desetak udžbenika. Iako je zastupljena i književnost: *Paladini V.—Castorina E., Storia della letteratura latina* i *Traina A., Lo stile drammatico del filosofo Seneca*, ipak su to pretežno djela koja obrađuju probleme latinskog jezika. Nakon prijevoda knjige *Stolz F.—Debrunner A.—Schmid W. P., Storia della lingua latina* izašla je *Wäänänenova Introduzione al latino volgare*, zatim *Schrijnenovi I caratteri del latino cristiano antico*. Na taj se niz neobično važnih radova nadovezuje izdanje *Paladini V.—De Marco M., Lingua e letteratura mediolatina*. Posebno su pak dragocjeni udžbenici iz pera talijanskih filologa koji određuju pojedine teme i probleme u opisu latinskog jezika, kao *Traina A., L'alfabeto e la pronunzia del latino*, *Calboli G., La linguistica moderna e il latino: I casi*, te u pripremi *A. Lunellija La lingua poetica latina*. Pitanju metrike posvećeno je djelo *Questa C., Introduzione alla metrica del Plauto*.

Propedeutica al latino universitario, a o toj će knjizi biti ovdje riječ, predstavlja zapravo kompromis između monografski pisanih radova i udžbenika koji sintetiziraju veće gradivo. To je nadasve uspio kompromis jer sadržaj knjige nije samo »propedeutica« nego je svaka tema obrađena temeljito i potpuno, a bogata bibliografija omogućuje svakome da produbi u željenom pravcu pružena mu znanja.

Knjiga ima deset poglavlja. I prikazuje ukratko povijest latinskog jezika, II—IV sadrži fonološki opis, V—VI iznosi morfosintaktičke probleme, VII je posvećeno metrici, VIII obrađuje kritiku teksta, IX se bavi problemima metodike latinskog jezika, a X je prikaz instrumentarija neophodnog u latinskoj filologiji.

Dvije su karakteristike koje se mogu primijetiti u metodologiji obaju autora. To je ponajprije težnja da se uskladi dijahronijski i sinhronijski pri-

stup problemu. Opisujući kako su se lingvističke metode odrazile na opis latinskog jezika, A. Traina u I poglavlju ističe npr. da strukturalizam nije uspio dati suvisli prikaz latinskog jezika i smatra da je najurgentnija zadaća suvremene lingvistike pomiriti sinhroniju i dijahroniju (str. 4). Historicismam je ovdje uvjetovan i drugom karakteristikom, tj. time što autori neprestano imaju pred očima svoj materinski jezik — talijanski. Tako gotovo svaki obrađeni problem dobiva na vrijednosti nenaglašenom, ali prisutnom romanskom dimenzijom.

U poglavlju II (La pronunzia) A. Traina prikazuje klasični izgovor obrazovanog kruga u Rimu I st. prije n. e. U Talijana je, dakako, mnogo veća razlika između tradicionalnog i klasičnog izgovora nego u nas, ali je i mnogo važnija jer se kroz nju odražava tok glasovnih promjena u talijanskom jeziku. Zaključujući, autor se osvrće na praktičan aspekt — da li klasični ili talijanski izgovor? Odlučuje se za talijanski zbog dihotomije između klasičnog latinskog s jedne strane i srednjovjekovnog i humanističkog s druge.

U sljedećem poglavlju (La quantità e l'accento) G. Bernardi Perini najprije definira pojam trajanja i kvantitete. Trajanje je objektivna činjenica i postoji i onda kad ga uho ne registrira, a kvantiteta je relativna datost. Onog trenutka kad trajanje postane distinktivno, ono se »prevodi« kvantitetom. Prema Bernardiju Periniju latinski je akcent od početka književnog doba do prvog razdoblja carstva bio melodijski, a kasnije se postepeno mijenjao u ekspiratorni. Međutim, autor ističe da akcent ne može biti apsolutno melodijski ili apsolutno ekspiratorni, nego istovremeno postoje oba, ali je samo jedan distinktivan za određeni jezik. Slijedi obrada zakona naglašavanja i detaljan pregled najčešćih pogrešaka: homografi koji nisu homofoni (*conditus : conditus*), pogrešne analogije prema talijanskim riječima (*filiola : figliola*), utjecaj akcenta na prvom obliku u paradigmati (*capio : capimus — venio : venimus*) i dr.

Od fonetskih se problema (IV Problemi di fonetica) najviše pažnje obraća latinskoj apofoniji. Za razliku od indoevropske, koja je funkcionalna, ona je samo mehanička (str. 94). U grčkom, naime, prijevodu ima pored fonetskog i morfološko i semantičko značenje, a u latinskom se mogu naći samo tragovi takvog stanja. Slabljenje vokala, koje autor naziva latinskom apofonijom, svojstveno je isključivo latinskom jeziku, ali ostaje također kao fonetska pojava, npr. razliku u značenju *facio : conficio* daje prefiks *con-*, a ne slabljenje *-a-* u *-i-*.

U V poglavlju (Problemi di morfologia) Traina ponajprije definira pojam korijena, osnove i nastavka te obrazlaže principe tvorbe riječi. Uz uobičajenu podjelu deklinacije prema vokalu osnove spominje se i mogućnost prema obliku genitiva sg. i pl., te dativu i ablativu pl. Može se zapaziti jasna opozicija između I, II i III, IV deklinacije, tj. vokalska fleksija (*rosarum, dominorum*) prema semivokalskoj (*puppium*), sonantskoj (*hominum, consulum*) i konsonantskoj (*regum*). Ostaje V deklinacija čiji se nastavci slažu čas s I, II (*diei, dierum*), čas s III, IV (*diebus*). Međutim, tih je imenica malo i ne zna se točno je li to indoevropski fosil ili propala latinska inovacija. Glagoli se također mogu dvojako sistematizirati. Priscijanova podjela na četiri konjugacije ima nedostataka jer se odnosi samo na *infectum* i ne uzima u obzir glagole na -io III konjugacije. Glagoli bi se mogli podijeliti prema postojanju ili nepostojanju tematskog vokala na tematske (*amare* < +ama-se) i atematske (*velle* < +vel-se). Nadalje autor obrađuje najvažnije tipove izvedenih glagola (*verba*

frequentativa, inchoativa, desiderativa, causativa) jer su, kako sam ističe (str. 134), važni ne samo na čisto morfološkom planu nego i zbog svoje semantičke uloge i mogućim sintaktičkim i stilističkim implikacijama. Prikazano je kojim se tvorbenim elementima realizira značenje odvijanja i trajanja radnje svake navedene grupe glagola.

U poglavlju IV (Problemi di sintassi) nije dana cijela normativna sintaksa, nego je ono sastavljeno tako da upozori na neke dosadašnje probleme i nedostatke. Autor Traina navodi da indoevropska historijska gramatika nije u sintaksi dala toliko plodne i sigurne rezultate kao u fonetici i morfologiji. Čini se da sada generativna gramatika ima snagu i ambicije da iznova opiše latinsku sintaksu, no zasad je to disciplina *in fieri*, još nema rezultata koji bi se mogli primijeniti u praksi (str. 161). Sintaksa imena ovdje je ograničena na pitanje lokativa i neodređenih zamjenica, romansku dimenziju ima pitanje sintagme *facio + infinitiv*, koja je strogo zabranjena u normativnoj gramatici, ali je potvrđena u arhajskom latinskom i kod Lukrecija i Vergilija. Najzanimljiviji dio ovog poglavlja obrađuje glagolski vid. Latinska opozicija *infectum: perfectum*, koja bi morala odgovarati vidskoj opoziciji nesvršeno : svršeno, vremenska je opozicija, a ne vidska. *Infectum* je doista zadržao nesvršeno značenje, ali *perfectum* ima prvenstveno vremensko: apsolutno značenje prošlosti i relativno značenje anteriornosti. Da je tako, potvrđuje stvaranje novih oblika za svršeni vid u romanskim jezicima (*habeo + particip perfekta*). Druga opozicija trajno : trenutno živjela je u latinskom, ali ne morfološki nego samo semantički, i to kod složenih glagola. Prefikse, koji glagolima daju trenutno značenje — bilo početno, bilo završno — autor s pravom oprezno naziva »cosidetti perfetivizzanti« (str. 173), imajući na umu njihovo isključivo semantičku funkciju. Sintaksa rečenice protumačena je parataksom i etimologijom veznika u zavisnim rečenicama.

Kao osnovu za prikaz metrike (VII. Fondamenti di metrica) G. Bernardi Perini uzima Kvintilijanovu definiciju da je metrika »observatio carminis«, dakle ona samo *a posteriori* pruža sredstva za analizu pjesničkog stvaranja (str. 201). Zato to poglavlje nije samo taksativni pregled prozodijsko-metričkih pojmova nego nosi i stilističke aspekte, iako ograničene samo na heksametar i elegijski distih.

Kritici teksta posvećeno je VIII poglavlje (La critica del testo). Sa svom potrebnom terminologijom i tehničkim detaljima prikazan je, korak po korak, težak i mukotrpan put do kritičkog izdanja, a zatim povijest kritike teksta od antike do danas i njezino sadašnje stanje. U pojedinim se sredinama danas nastoji odstupiti od željeznih Lachmannovih pravila i njegova mehanicizma, i u detaljima — filijacija rukopisa npr. prikazuje se samo okomitim crtama bez horizontalne transmisije između dvaju i više rukopisa — i u općem pristupu, jer se ponekad pojavi nostalgija za humanističkim priređivanjem tekstova zbog njihove komunikativnosti (str. 279). Slijedi detaljan prikaz kritičkog izdanja, njegovih sastavnih dijelova, te pregled izdavača kritičkih izdanja s osvrtom na njihove najvažnije edicije.

U IX se poglavlju (Didattica e didassi del latino) informativno prikazuje stanje nastave latinskog jezika koja je u Italiji doživjela znatne promjene. Bit tih promjena (što je ozakonjeno reformom 1963. god.) sastoji se u tome što se umjesto deduktivne metode, tj. od apstraktnog ka konkretnom — od gramatike na tekst, uvodi obratni put induktivne metode. Kao što je u prošlosti nastava latinskog nametnula gramatikalizam ostalim jezicima, tako sada

suvremene metode nastave tih jezika nastoje utjecati na latinski. Pitanje je da li je to svrsishodno jer je cilj naše nastave ipak drugačiji. Učenika treba, naime, osposobiti za pravilno razumijevanje teksta, a ne za govornu komunikaciju. U Italiji se princip »od poznatog k nepoznatom« može primijeniti integrativnim pristupom, što je i zakonom propisano u početnoj fazi učenja. Polazi se od talijanskog i tumači odnos antike i sadašnjosti prvenstveno na jezičnom planu, a zatim na povijesnom i civilizacijskom. Ostaje gotovo nerješiv problem tekstova: da li ih učenicima dati u originalnom obliku i biti svjestan njihove težine ili tekstove preraditi i dopustiti da time izgube svoju ljepotu i stilističku vrijednost. Sve su to pitanja na kojima treba još mnogo raditi i zbog toga autor završava to poglavlje riječima: *docere* zapravo je prije svega *discere* (prema Ciprijanu).

X poglavlje nosi naslov »Gli strumenti« i sadrži sav instrumentarij neophodan za latinsku filologiju. Budući da je uz svako poglavlje dana bogata bibliografija vezana uz određeni problem, ovdje su prikazana opća izdanja: bibliografije, priručnici, enciklopedije, sve vrste rječnika, djela koja obrađuju sinonimiju, frazeologiju i stilistiku, povijesti književnosti, opća djela o rimskoj civilizaciji te najvažniji komentari. Sva ta djela nisu samo nabrojena nego je autor dao i kratak osvrt, tako da je to poglavlje neobično dragocjeno iscrpnošću podataka i njihovom temeljitošću.

Knjiga je opremljena indeksima antičkih autora, imena, latinskih riječi te pojmova i tehničkih termina, a na kraju su autori, budući da je to drugo izdanje, ažurirali bibliografiju i dodali neka objašnjenja.

Ova je knjiga plod velikog znanja i velikog truda njezinih autora. Njihovim najvećim uspjehom smatram osebujan pristup gradivu, jer su uspjeli pružiti, bilo eksplicite bilo u bibliografiji, sve što postoji u dosadašnjim udžbenicima i ujedno iznijeli probleme o kojima nije rečena posljednja riječ. Pokazali su na najbolji mogući način kako se latinska filologija, barem što se jezika tiče, uklapa u tokove suvremene znanosti.

Anuška Nakić

ŽIVI JEZICI, vol. XXIV, br. 3—4

Društvo za strane jezike i književnosti, Beograd, septembar 1982.

Ovaj je broj *Živih jezika* čitav posvećen udžbenicima. Izbor tekstova pokriva razne aspekte udžbeničke problematike te će se za svakoga naći ponešto. Članci bi se mogli grupirati u nekoliko skupina:

1. Pregled i ocjena dosadašnjih proučavanja udžbenika stranih jezika:

— Pera Polovina, »Dokle smo stigli u proučavanju udžbenika stranih jezika«